

Speranța MILANCOVICI

Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad, Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative
 „Vasile Goldiș” University from Arad, Faculty of Humanities, Political and Administrative Sciences

Vagabondajul lui Rimbaud și abisul lui Baudelaire, în cheie fondaniană

Rimbaud's vagabondage and Baudelaire's abyss in Fondane Key

As early as 1929, Benjamin Fondane is interested in the personality of Arthur Rimbaud, the disputed wonder-child of the French literature. After having its attention attracted by surrealists commentaries, especially those of André Breton, Fondane will find, from the perspective of the spiritual meeting with Lev Šestov, a new way of approaching Rimbaud's creation. Its final form will materialize in one of the amples essais, and also between the most originals from the bibliography who concerns the poet: Rimbaud le voyou.

Left unfinished and published posthumously (1947), with a preface written by Jean Cassou (who called it „supreme book”), the essay dedicated to Charles Baudelaire (*Baudelaire et l'expérience du gouffre*) comes to continue the ideas exposed in *Faux traité d'esthétique* and in *Rimbaud le voyou*. We also must specify that Baudelaire's work constantly was the target of Fundoianu's interpretative preoccupations, even since the period of its first literary attempts.

Keywords: Benjamin Fondane, Arthur Rimbaud, Charles Baudelaire, vagabond, abysm

Institution's address: str. Unirii nr. 3, tel.: 0257 282324.

Personal e-mail: supa@uvvg.ro

Încă din anul 1929, Benjamin Fondane se interesează de personalitatea copilului-minune al literaturii franceze, controversatul Arthur Rimbaud. Preocupările sale în acest sens reies din corespondența susținută cu prietenul și colaboratorul său pe linie intelectuală, Claude Sernet¹. După ce atenția critică îi este atrasă de comentariile suprarealiștilor, mai ales ale lui André Breton, care și-l asumă, Fondane va găsi, din perspectiva întâlnirii spirituale cu Lev Šestov, o nouă cale de apropiere de creația lui Rimbaud. Forma finală a acesteia se va concretiza într-unul dintre eseurile de amploare și printre cele mai originale din bibliografia vizându-l pe poet: *Rimbaud le voyou*.

În epocă, proliferau diferite tendințe de interpretare a operei lui Arthur Rimbaud, dintre care ecou semnificativ au avut cea a lui André Breton, care vedea în acesta un precursor al suprarealismului, cea a lui Paul Claudel, pentru care

poetul în discuție era un mistic în stare sălbatică și, nu în ultimul rând, viziunea lui Rolland de Renéville, autorul volumului *Rimbaud le voyant* (1929). Acesta din urmă propune ideea unui Rimbaud sincretic și ezoteric, reunind înțelepciunea budistă, creștină, indiană precum și tradiția platoniciană sau orfică. „Sans doute, est-ce André Rolland de Renéville qui exprime le plus directement l'idée d'une connaissance ésotérique universelle véhiculée par des initiés dont Rimbaud serait l'un des représentants.”², notează Olivier Salazar-Ferrer. Frecvent citata *Lettre du voyant* (*Lettre à Paul Demeny*, 15 mai 1871) este considerată cheia unei astfel de lecturi a operei lui Rimbaud, având în vedere ideile enunțate de acesta: „Je dis qu'il faut être voyant, se faire voyant. Le Poète se fait voyant par un long, immense et raisonné dérèglement de tous les sens...”³

Firește, o astfel de abordare nu poate fi pe placul lui Fondane care, în manieră existențialistă, vede poezia adevărată ca pe o abolire completă a eticului, etnicului, politicului sau a oricăror alte forme de

angajare. Or, profetismul, tehnicile profetice sau magice sunt tot o formă de cunoaștere. Pentru a susține ideea eșecului rimbaudian ca „voyant”, Fondane se axează pe negarea absolută a mijloacelor de a ajunge la Viziune, la Adevăr. Dacă, înainte de *Une Saison en Enfer*, Rimbaud căuta orice mijloace de a atinge starea de „voyant”, prin alcool, drog, delir, homosexualitate, revoltă, halucinație ori... Poezie, volumul în cauză marchează momentul de adio față de aceasta din urmă: „Furieux, il (Rimbaud, n.n.) dénoncera ses pratiques, livrera le mécanisme de sa présomption et de sa chute, quittera l'écriture, fera vou de silence...”⁴, apreciază Fondane. Astfel, Arthur Rimbaud îi apare eseistului nu ca un inițiat în ezoterism ci, mai degrabă, ca o ipostază a tragismului existențial. El pleacă în lume, părăsind totul, chiar și pe sine, cel dinainte...

Nici varianta unui Rimbaud mistic și sălbatic nu îi surâde lui Benjamin Fondane. Paul Claudel justifică o astfel de abordare a personalității literare rimbaudiene din perspectiva convertirii acestuia la catolicism, pe patul de moarte. Ideea este, de asemenea, susținută de sora poetului, Isabelle Rimbaud. Însă pentru Fondane este în afara discuției o astfel de perspectivă, dat fiind că Rimbaud a fost un irecuperabil „vagabond” care nu poate fi judecat după normele generale. Ceea ce dă o notă de originalitate manierei în care eseistul abordează problema *Rimbaud* este modul în care elementele biografice vin să completeze imaginea de ansamblu asupra existenței spirituale a poetului, fără însă a cădea în capcana exagerărilor. Remarcabil, în acest sens, este citatul din Emerson ales drept moto al capitolului dedicat biografiei lui Rimbaud: „Trebuie ca soluția acestor întrebări să se găsească într-o viață, iar nu într-o carte. O dramă sau un poem sunt un răspuns aproximativ și pieziș.”⁵ Mai mult, Fondane detaliază această idee, explicând, din perspectivă personală, raportul dintre om și operă: „Dar adevăratul prestigiu al lui Rimbaud vine din altă parte decât din textele sale ilustre; dacă și-a pus geniul în poem, veșnicia și-a jucat-o în viață. Spre a putea stărui în ființa sa, a trebuit să sfârșim opera și poetul din el. Soluția anumitor întrebări, cum crede îndreptățit Emerson, nu se poate obține prin răspunsul pieziș al unei cărți, oricare ar fi ea; o viață întreagă de om abia îi ajunge.”⁶

Pe de altă parte, André Breton și alți suprarrealiști au văzut în Rimbaud un precursor, un inițiator al dicteului automat. Iată o referire la acest aspect, în *Manifeste du surréalisme*: „Rimbaud est coupable devant nous d'avoir permis, de ne pas avoir rendu tout à fait impossibles certaines

interprétations deshonorantes de sa pensée, genre Claudel.”

În *Rimbaud le voyou*, Fondane atacă atât manifestele suprarrealiste, cât și alte scrieri ale lui Breton. Unde acesta din urmă vede anticiparea dicteului automat, ignorând decizerea lui Rimbaud de „sofisme sale magice”, Fondane vede, din perspectivă existențialistă, un eșec al experienței vizionare, altfel spus un personaj tragic, revoltat contra necesității, a eticii și a rațiunii. Astfel, el se plasează, după cum remarcă subtil Salazar-Ferrer, în „sombra galerie șestoviană”⁸, alături de Pascal, Cehov, Dostoievski sau Nietzsche... Dar ce e tragedia propriu-zisă? Ce e un erou tragic? Iată răspunsul lui Fondane: „Dacă arta e făcută pentru a plăcea, pentru a învăța sau pentru a consola – oare la ce ne poate fi de folos tragedia? Căci oribilul nu poate plăcea; absurdul nu poate instrui, deznădejdea nu poate consola. O icoană a vieții noastre?... Va trebui să presupunem că, pentru eroul tragic, viața însăși e o suferință – o suferință incurabilă... Nu i s-a întâmplat niciodată nimic mai grav decât nouă... Suferința lui fără leac să fie oare doar că trăiește în condiția umană – și nimic mai mult?... Ceea ce-l caracterizează pe eroul tragic... e faptul pertinent, indiscutabil, că *nimic* nu-i justifică atitudinea monstruoasă... Mercenarii Spiritului care vorbesc în fiecare zi de măreția tragediei n-au priceput nimic din tragic.”⁹ Tocmai acesta e sensul pe care Fondane îl atribuie, în descendența lui Șestov, omului tragic: o imposibilitate de rezolvare a ireconciliabilelor sale contradicții, deoarece gândirea umană e incapabilă de a oferi, în acest sens, cea mai mărunță soluție.

Fondane nu neagă o oarecare pasageră și epidermică influență a simbolismului (pe filiera Paul Verlaine) asupra lui Rimbaud. De asemenea, eseistul are în vedere o oarecare „bătălie” religioasă a lui Rimbaud, de fapt a acestuia cu un Dumnezeu care-i refuză accesul la Adevăr. Dar, remarcă interpretul, cu toate acestea, „...opera lui Rimbaud judecă, toată, catolicismul; viața lui Rimbaud judecă suprarrealismul; ea vomită sistemul logic care i-a fost băgat cu de-a sila pe gât”¹⁰.

Așadar, *Saison en enfer* este catalogat drept textul central al unei experiențe existențiale tragice, a unui Rimbaud devorat cu ferocitate de un hybris mistuitor.

Calificativul *voyou* nu îi aparține, trebuie să o spunem, lui Fondane. Acesta, după cum el însuși notează încă din prima parte a textului, îl împrumută dintr-un articol al lui Remy de Gourmont, de altfel total defavorabil lui Rimbaud. Sensul apare, însă, în lucrarea lui Fondane, substanțial schimbat, din perspectiva

existențialismului de factură tragică. Pe de altă parte, încă din etapa articolelor din *Imagini și cărți din Franța*, Fundoianu se dovedește un mare admirator al lui Gourmont, cartea sa *Rimbaud le voyou* nefiind construită ca posibilă replică pentru idolul tinereții sale literare, ci mai degrabă pentru cartea, mult prea idealistă, a lui Renévile.

O remarcă este necesară pentru conturarea clară a contextului volumului în discuție: așa cum reiese din ultima scrisoare pe care a trimis-o de la Drancy, în data de 29 mai 1944, Benjamin Fondane notează: „Pour une réédition de *Rimbaud le voyou*, je voulais préparer un nouveau texte. L'éditeur pourra faire état séparément des corrections et des chapitres inédits que l'on retrouvera. Mais il faudra laisser l'ancien texte presque exact”¹¹. Este vorba, așadar, despre intenția clară de a reedita lucrarea în discuție, iar exemplarul modificat este păstrat în arhivele Michel Carassou. Un tabel bine structurat, inclus în paginile *Caietelor* dedicate lui Fondane¹², prezintă în paralel aspectele celor două variante ale textului. Sintetic vorbind, modificări esențiale suferă capitolele IX, IV și V și VIII sunt complet refăcute, iar VI și VII sunt capitole noi, tratând problematica experienței poetice. O altă modificare esențială vizează adăugarea unui subtitlu celei de a doua ediții: *Rimbaud le voyou – et l'expérience poétique* –, semnificativ pentru economia de ansamblu a textului, deoarece prima variantă accentua ideea omului tragic, aceasta din urmă focalizând mai degrabă natura experienței poetice.

Deși în etapa românească a creației Benjamin Fundoianu nu acordă o atenție specială lui Arthur Rimbaud, fiind mai degrabă fascinat de Baudelaire, se pot trasa, așa cum remarcă Dominique Guedj¹³, anumite analogii între atitudinea din *Câteva cuvinte pădurețe*, prefața versurilor în limba română, și textul dedicat lui Rimbaud. Aceasta deoarece, analizând propriile mărturii ale autorului, putem concluziona că Fondane nu încearcă să îl explice pe Rimbaud, ci să îl înțeleagă. Pe de altă parte, autoportretul cu care se deschid cele *Câteva cuvinte pădurețe* trimite spre tipologia călătorului rătăcit prin lume, ducând o existență intim marcată de o cezură care separă două vieți trăite de o singură ființă. În acest sens, interesul pentru Rimbaud poate proveni și dintr-o oarecare similitudine de traseu existențial.

Abordarea lui Benjamin Fondane, curajoasă și originală, deschidea, la data apariției sale, o nouă direcție în exegeza rimbaldiană, propunând, prin filtrul existențialismului șestovian, o perspectivă ontologică asupra actului poetic, altfel spus o abordare a operei lui Arthur Rimbaud dintr-un unghi care, până la el, rămăsese în penumbră.

Lăsat neterminat și publicat postum (1947), cu o prefață de Jean Cassou (care l-a numit „carte supremă”¹⁴), eseu dedicat lui Charles Baudelaire vine să continue ideile expuse în *Faux Traité d'esthétique* și în *Rimbaud le voyou*. De asemenea, trebuie precizat că opera baudelaireană a fost în mod constant ținta preocupărilor interpretative ale lui Fundoianu, încă din perioada primelor sale încercări literare. Dacă, în plan poetic, regăsim în stihurile fundoniene de tinerețe unele rezonanțe din *Florile răului*, în volumul de eseuri *Imagini și cărți din Franța*, autorul include două eseuri dedicate celui pe ale cărui scrieri poetul din Fundoia și-a construit, după cum însuși mărturisește, structura lirică a sufletului.

Pe parcursul eseului, opere ale unor scriitori precum Shakespeare, Kafka, Dante sau Nerval, Hugo, Tolstoi sau Edgar Poe sunt citate pentru a exersa o interpretare în spirit existențialist a operei literare.

În ceea ce îl privește pe Charles Baudelaire, Fondane apreciază că acesta a fost poetul care a intervenit decisiv pentru a rupe credo-ul pozitivist al epocii, idealizarea care a vlăguit literatura franceză, schimbând domeniul poeticului și fixând ca obiect al acestuia ceea ce ține de transemiric, de imaginar, de impalpabil, ceea ce aparatul de fotografiat nu poate surprinde.

Eseistul combate argumentat contra-exegezele vizându-l pe Baudelaire, axându-se cu precădere pe respingerea, de către diverși critici consacrați ai momentului, a așa-zisei „anormalități” a poetului. Or, pentru Fondane, tocmai aceasta constituie dovada supremă a originalității, prin lupta împotriva formalismului, a artificilor culturale și, firește, prin experiența abisului.

Ce înțelege însă Fondane prin „l'expérience du gouffre”? E tragedia omului divizat între Cer și Infern, a sufletului dedublat, conștientizarea morții și a imposibilității umane de a transgresa limitele ontologice ale ființei. E revelația lipsei de fundament a propriilor convingeri și necesitatea de a renunța la acestea: „...c'était la soudaine vision que leurs convictions – les plus fermes, les plus assurées – étaient sans fondement et qu'il fallait, sans le pouvoir cependant, renoncer à elles...”¹⁵ Mai mult decât atât, e conștientizarea bruscă și cutremurătoare a Răului.

„Experiența stării de gouffre e greu de tradus în limba română – notează Victor Stoleru în studiul său – experiență a pustiuului sufletesc, a stării abisale, de vârtej, de risipire dementă, de contopire angoasată cu un hău sufletesc.”¹⁶ Acest abis asociat poeziei lui Baudelaire trimite, într-o oarecare măsură, la vidul care apare ca motiv recurent atât în

textele românești, cât și în poezia franceză ale lui Benjamin Fundoianu / Benjamin Fondane.

S-a vorbit frecvent despre dandysmul lui Baudelaire, despre existența sa în spiritul boemei avute din Paris. Dar idealul său de eleganță uneori ostentativă pe care o afișa cu nonșalanță este doar o reflectare a unor sentimente de autoincluție într-o categorie spiritual-aristocratică. Fondane apreciază că, de fapt, dandysmul nu este decât o mască a extremului bovarism al poetului, născut din frustrarea de iubire maternă și izgonirea din paradisul copilăriei, reflectat în versuri care îl actualizează liric, cu nostalgie și cu regret.

Care sunt, pentru Baudelaire, mijloacele de evadare din acest terifiant „gouffre” care se face simțit în substanța întregului său volum? Micul poem în proză *Enivrez-vous* oferă câteva alternative, la alegere: „Il faut être toujours ivre. Tout est là: c'est l'unique question. Pour ne pas sentir l'horrible fardeau du Temps qui brise vos épaules et vous penche vers la terre, il faut vous enivrer sans trêve.

Mais de quoi? De vin, de poésie ou de vertu, à votre guise.”¹⁷ Așadar, „îmbătarea” prin artă oferă posibilitatea de a evita alunecarea în neant și de a întrevădea adevărata realitate, dar numai în măsura în care, subliniază Fondane, reluând o idee enunțată și în eseul care îl viza pe Rimbaud, respectiv în *Falsul tratat de estetică*, nu este construită pornind de la reguli morale, etnice sau ideologice.

Eseistul identifică drept coordonate pregnante ale liricii lui Baudelaire angoasa și plictisul. Într-o lume care nu îi mai oferă nici o posibilitate de a-și vindeca sufletul (se adresase Poeziei, Iubirii, Orașului și Semenilor, apoi „Paradisurilor artificiale” și Viciului), poetul se întoarce finalmente spre revoltă, invocându-l pe Satan. Însă, remarcă Fondane, Infernul lui Baudelaire există pentru a atesta divinul: „C'est toujours l'enfer, bien entendu, mais c'est l'enfer, pas le néant! C'est la douleur, mais pas la mort!”¹⁸. Concluzia se lasă citită printre rânduri, dar autorul o și enunță, pentru a o întări: „Ce n'est que dans l'enfer que Baudelaire sent encore la présence de Dieu.”¹⁹

Bibliography:

1. Baudelaire, Charles, *Les paradis artificiels. Le spleen de Paris*, [Paris], [Editions Bookking International], [1995].
2. Breton, André, *Manifeste du surréalisme*, Paris, Editura Gallimard, 1973.
3. Crohmălniceanu, Ovid S., *Evreii în mișcarea de avangardă românească / Jews in Romanian Avant-Garde*, București, Editura Hasefer, 2001.

4. Fondane, Benjamin, *Rimbaud le voyou*, Paris, Editions Plasma, 1979.

5. Fundoianu, Benjamin, *Imagini și cărți / Images and Books*, București, Editura Minerva, 1980.

6. Guedj, Dominique, *De Mots Sauvages à Rimbaud le voyou*, „Cahiers Benjamin Fondane”, 2006.

7. Jutrin, Monique, *Sur les traces de Rimbaud le voyou*, „Cahiers Benjamin Fondane”, 2006.

8. Lagarde, André, Laurent Michard, *XIX-e siècle. Les grands auteurs du programme*, Paris – Montréal, Les Editions Bordas, 1969.

9. Salazar-Ferrer, Olivier, *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004.

10. Stoleru, Victor, *Benjamin Fundoianu. Benjamin Fondane*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 2000

Note:

1. Olivier Salazar-Ferrer, *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004, p. 80.
2. *Ibidem*, p. 83.
3. Apud André Lagarde, Laurent Michard, *XIX-e siècle. Les grands auteurs du programme*, Paris – Montréal, Les Editions Bordas, 1969, p. 517.
4. Benjamin Fondane, *Rimbaud le voyou*, Paris, Editions Plasma, 1979, p. 46, apud Olivier Salazar-Ferrer, *op. cit.*, p. 84.
5. Benjamin Fundoianu, *Imagini și cărți*, București, Editura Minerva, 1980, p. 455.
6. *Ibidem*, p. 460
7. André Breton, *Manifeste du surréalisme*, Paris, Editura Gallimard, 1973, p. 80.
8. Olivier Salazar-Ferrer, *op. cit.*, p. 92.
9. Benjamin Fundoianu, *op. cit.*, p. 468-470 *passim*.
10. *Ibidem*, p. 463.
11. Apud Monique Jutrin, *Sur les traces de Rimbaud le voyou*, „Cahiers Benjamin Fondane”, 2006, 9, p. 12.
12. „Cahiers Benjamin Fondane”, 2006, 9, p. 13-14.
13. Dominique Guedj, *De Mots Sauvages à Rimbaud le voyou*, „Cahiers Benjamin Fondane”, 2006, 9, p. 19.
14. Apud Ovid S. Crohmălniceanu, *Evreii în mișcarea de avangardă românească*, București, Editura Hasefer, 2001, p. 86.
15. Benjamin Fondane, *Baudelaire et l'expérience du gouffre*, Paris, Editions Seghers, 1971, p. 103, apud Olivier Salazar-Ferrer, *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004, p. 207.
16. Victor Stoleru, *Benjamin Fundoianu. Benjamin Fondane*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 2000, p. 125.
17. Charles Baudelaire, *Les paradis artificiels. Le spleen de Paris*, [Paris], [Editions Bookking International], [1995], p. 101.
18. Benjamin Fondane, *op. cit.*, p. 222.
19. *Ibidem*, p. 224.